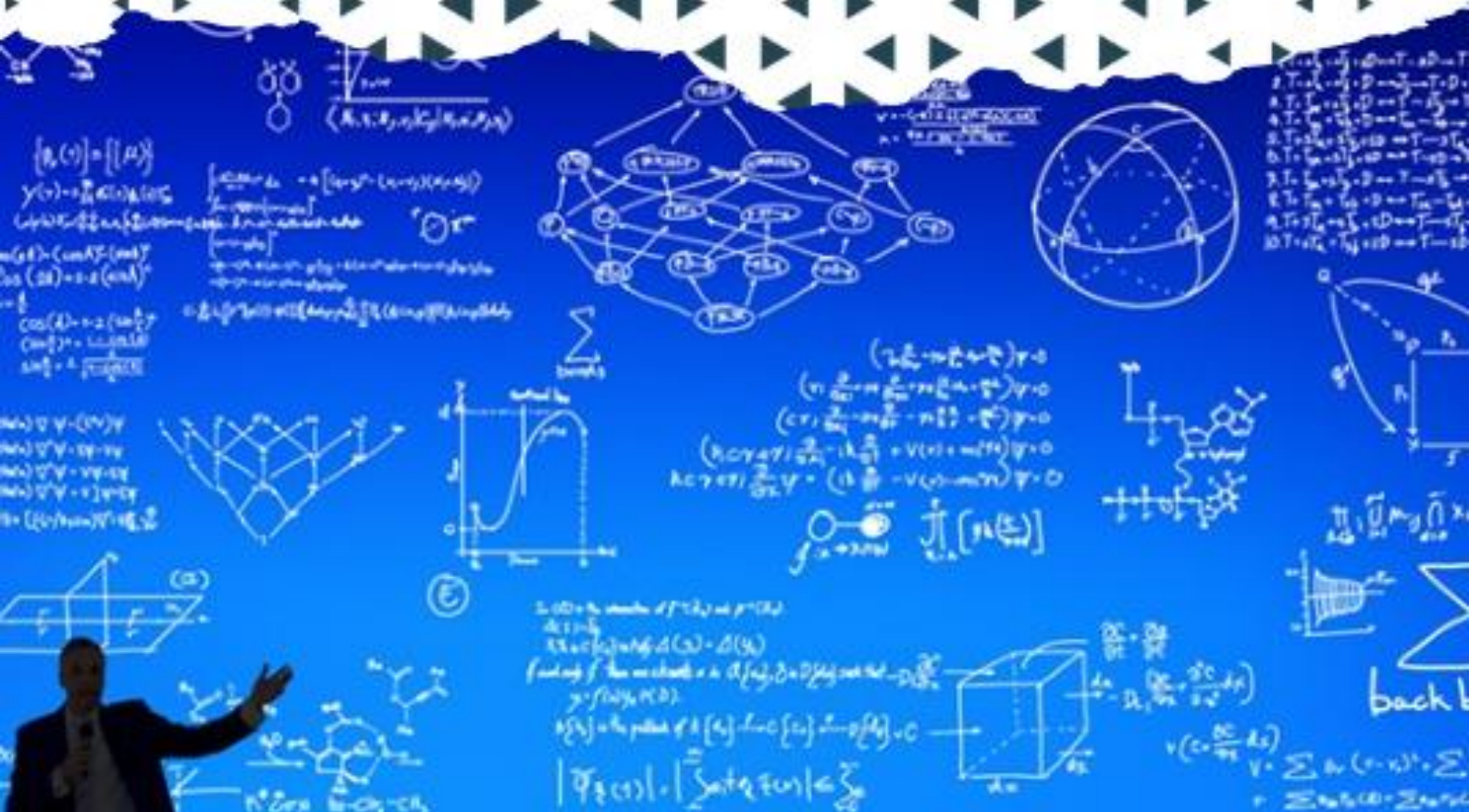

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

ZAMONAVIY ILM-FAN VA TA'LIM: MUAMMO VA YECHIMLAR ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

Google Scholar zenodo Open AIRE

+998335668868

<https://innoworld.net>

2026

«INNOVATIVE WORLD» ILMIY TADQIQOTLAR MARKAZI
«ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOTLAR: MUAMMO VA
YECHIMLAR» NOMLI 2026-YIL № 4-SONLI ILMIY, MASOFAVIY,
ONLAYN KONFERENSIYASI

ILMIY-ONLAYN KONFERENSIYA TO'PLAMI
СБОРНИК НАУЧНЫХ-ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЙ
SCIENTIFIC-ONLINE CONFERENCE COLLECTION

Google Scholar

ResearchGate

zenodo

ADVANCED SCIENCE INDEX

Directory of Research Journals Indexing

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2026

JSTga a'zolikning O'zbekistonda eksport diversifikatsiyasiga ta'siri**Xayitboyev Hamidullo Muxitdin o'g'li**

Denov tadbirkorlik va Pedagogika instituti

Iqtisodiyot yo'nalishi 4-bosqich talabasi

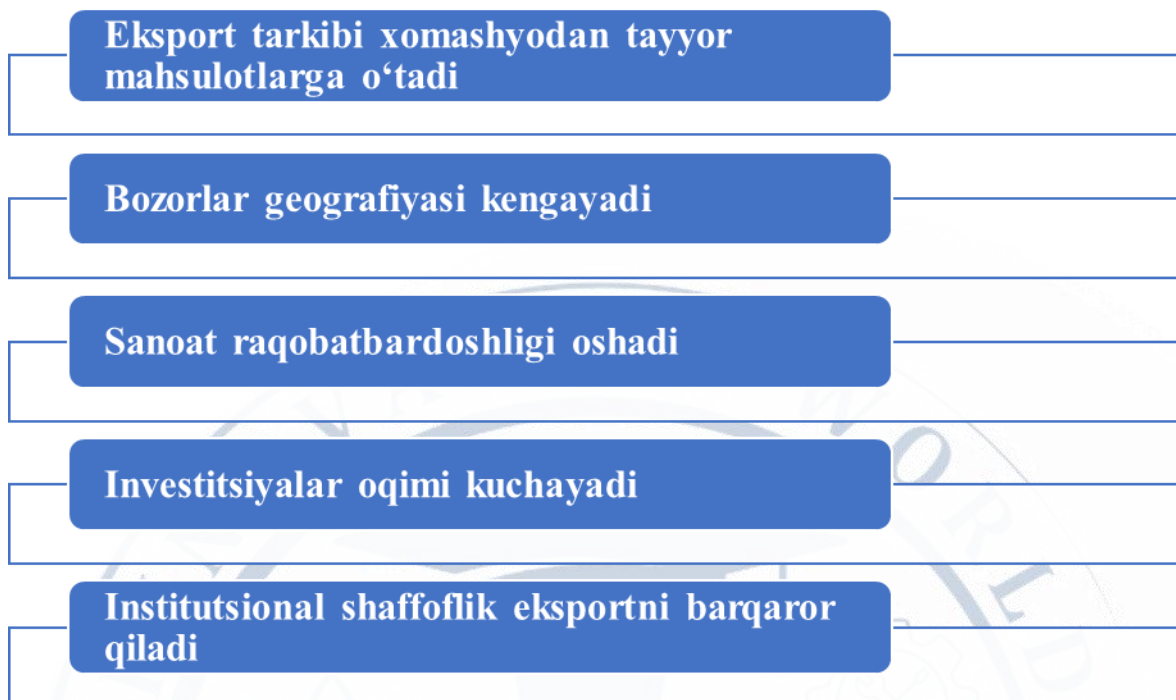
Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasining Jahon savdo tashkilotiga (JST) a'zoliqi jarayonining mamlakat eksport diversifikatsiyasiga ta'siri ilmiy-nazariy va empirik yondashuvlar asosida tahlil qilingan. Tadqiqotda savdo liberallashuvi sharoitida eksport tarkibining o'zgarishi, yangi bozorlar ochilishi hamda yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ulushining ortishi kabi jarayonlar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, JSTga integratsiya natijasida yuzaga keladigan institutsional islohotlar, raqobat muhitining kuchayishi va ishlab chiqarish samaradorligining oshishi eksport diversifikatsiyasining muhim omillari sifatida asoslab beriladi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, JSTga a'zolik uzoq muddatda O'zbekiston eksportining xomashyo yo'nalishidan tayyor mahsulotlar va xizmatlar yo'nalishiga o'tishini tezlashtiradi, bu esa iqtisodiy barqarorlik va global qiymat zanjirlariga integratsiyani mustahkamlaydi. Shu bilan birga, qisqa muddatda ichki ishlab chiqaruvchilar uchun moslashuv xarajatlari va raqobat bosimi kuchayishi mumkinligi qayd etiladi.

Kalit so'zlar: Jahon savdo tashkiloti (JST), eksport diversifikatsiyasi, savdo liberallashuvi, raqobatbardoshlik, institutsional islohotlar, global qiymat zanjirlari, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar, iqtisodiy integratsiya;

Jahon savdo tashkiloti (World Trade Organization)ga a'zolik O'zbekiston iqtisodiyotida eksport diversifikatsiyasini kuchaytiruvchi muhim institutsional omil hisoblanadi. Eksport diversifikatsiyasi mamlakatning xomashyo eksportiga bog'liqligini kamaytirib, tayyor va yuqori qo'shimcha qiymatli mahsulotlar hamda yangi tashqi bozorlar ulushini oshirish jarayonini anglatadi. Tarixan O'zbekiston eksporti 1990–2000-yillarda asosan paxta tolasi, oltin va tabiiy gaz kabi xomashyoga tayanib, umumiy eksportning katta qismini (taxminan 70–80%) tashkil etgan. Bu holat iqtisodiyotni tashqi narx o'zgarishlariga sezgir qilgan va diversifikatsiyani cheklagan. 2017-yildan boshlab iqtisodiy islohotlar, valyuta liberallashuvi va savdo siyosatining ochiqlashuvi natijasida JST tamoyillariga yaqinlashish jarayoni tezlashdi.

So'nggi yillarda xomashyo eksporti ulushi kamayib, taxminan 50–60% gacha tushdi, shu bilan birga to'qimachilik, avtomobilsozlik, kimyo va oziq-ovqat sanoati mahsulotlari eksporti sezilarli darajada oshdi. Bu O'zbekiston eksportining tarkibiy jihatdan murakkablashayotganini ko'rsatadi. JSTga a'zolik jarayoni eksport diversifikatsiyasiga uch asosiy yo'l orqali ta'sir qiladi: birinchidan, savdo to'siqlarini kamaytirib yangi bozorlarga kirishni osonlashtiradi; ikkinchidan, investitsiyalar oqimini oshirib yangi ishlab chiqarish tarmoqlarini rivojlantiradi; uchinchidan, xalqaro standartlarga moslashuv orqali sanoatning raqobatbardoshligini kuchaytiradi. Xulosa qilib aytganda, JSTga integratsiya O'zbekiston eksportining xomashyoga bog'liqligini kamaytirib, uni sanoatlashgan va diversifikatsiyalashgan modelga o'tkazishda muhim strategik rol o'ynaydi.

JSTga a'zolikning eksport diversifikatsiyasiga ta'sir mexanizmlari⁷

O'zbekistonning Jahon savdo tashkiloti (World Trade Organization)ga integratsiya jarayoni eksport diversifikatsiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi kompleks institutsional transformatsiya sifatida baholanadi. Ushbu jarayonning asosiy mazmuni shundan iboratki, JST qoidalariga moslashish orqali mamlakat tashqi savdo tizimi yanada ochiq, barqaror va raqobatga asoslangan modelga o'tadi, bu esa eksport tarkibining xomashyoga qaramlikdan chiqib, yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar hisobiga kengayishiga olib keladi.

JSTning eng muhim tamoyillaridan biri bo'lgan diskriminatsiyasiz savdo rejimi va eng qulay davlat (MFN) prinsipi eksport geografiyasini sezilarli darajada kengaytiradi, chunki a'zo davlatlar o'rtasida savdo shartlari tenglashtiriladi va bu O'zbekiston mahsulotlarining faqat an'anaviy MDH bozorlariga emas, balki Yevropa, Osiyo va Shimoliy Amerika kabi yirik global bozorlarga ham barqaror kirishini ta'minlaydi. Jahon amaliyotida JSTga qo'shilgan rivojlanayotgan davlatlar eksport geografiyasini o'rtacha 20–35 foizgacha kengaytirgani qayd etiladi, bu esa bozor diversifikatsiyasining institutsional kafolat bilan mustahkamlanishini anglatadi.

Bundan tashqari, JST doirasida tarif va notarif to'siqlarning bosqichma-bosqich qisqarishi ishlab chiqarish tizimiga bevosita iqtisodiy ta'sir ko'rsatadi, chunki import qilinadigan xomashyo va texnologik komponentlar arzonlashadi hamda ishlab chiqarish tannarxi pasayadi. Bu holat ayniqsa to'qimachilik, avtomobilsozlik va kimyo sanoati kabi tarmoqlarda muhim bo'lib, mahsulotlar raqobatbardoshligini oshiradi va eksport uchun yangi mahsulot turlarini yaratishga

⁷ Muallif ishlanmasi.

imkon beradi. Natijada eksport faqat hajm jihatdan emas, balki tarkibiy jihatdan ham kengayadi.

Shu bilan birga, JSTga integratsiya sanoat modernizatsiyasini majburiy ravishda tezlashtiradi, chunki xalqaro bozorlarga chiqish uchun ISO, texnik reglamentlar va sifat standartlariga moslashish talab etiladi. Bu jarayon ishlab chiqarish texnologiyalarining yangilanishi, mehnat unumdorligining oshishi va yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ulushining ortishiga olib keladi. Empirik tadqiqotlarga ko'ra, JSTga qo'shilgan davlatlarda sanoat mahsulotlari eksporti ulushi o'rtacha 25–40 foizgacha oshishi mumkin, bu esa eksport strukturasi murakkablashganini bildiradi.

Investitsiyalar oqimi ham ushbu jarayonning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi, chunki JSTga a'zolik xalqaro investorlar uchun institutsional barqarorlik signali bo'lib xizmat qiladi. Rivojlanayotgan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, JSTga integratsiyadan so'ng to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar (FDI) o'rtacha 15–30 foizgacha oshishi mumkin. O'zbekistonda bu jarayon avtomobilsozlik, to'qimachilik klasterlari va kimyo sanoati kabi tarmoqlarda yangi ishlab chiqarish quvvatlarining shakllanishiga olib keladi va eksport mahsulotlarining turlarini kengaytiradi.

Umumiy natijada, O'zbekiston eksporti uch asosiy yo'nalishda diversifikatsiyalanadi: birinchidan, xomashyo ulushi kamayib, tayyor sanoat mahsulotlari ulushi ortadi; ikkinchidan, eksport geografiyasi MDHdan tashqari rivojlangan va rivojlanayotgan yangi bozorlarga kengayadi; uchinchidan, past texnologiyali eksportdan o'rta va yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlarga o'tish boshlanadi. Bu esa iqtisodiyotning tashqi shoklarga nisbatan barqarorligini sezilarli darajada oshiradi.

Shu bilan birga, JSTga integratsiya jarayoni bir qator potensial salbiy oqibatlarni ham keltirib chiqarishi mumkin. Birinchidan, ichki bozorning ochilishi natijasida xorijiy raqobatchilar kirib kelishi mahalliy ishlab chiqaruvchilar uchun kuchli bosim yaratadi, ayniqsa hali to'liq modernizatsiyalashmagan kichik va o'rta korxonalar raqobatga bardosh bera olmasligi mumkin. Ikkinchidan, qisqa muddatda ayrim tarmoqlarda ishlab chiqarish hajmi kamayishi va ish o'rinlarining qisqarishi xavfi yuzaga keladi, chunki raqobat kuchayishi samarasiz korxonalarni bozordan siqib chiqaradi. Uchinchidan, JST talablariga moslashish uchun zarur bo'lgan standartlar va texnik reglamentlar biznes uchun qo'shimcha xarajatlarni oshirishi mumkin, bu esa kichik eksportyorlar uchun kirish to'siqlarini vaqtincha kuchaytiradi. Bundan tashqari, global bozorga chuqur integratsiya iqtisodiyotni tashqi kon'yunktura tebranishlariga nisbatan sezgirroq qilishi ehtimoli ham mavjud. Xulosa qilib aytganda, JSTga a'zolik O'zbekiston uchun eksport diversifikatsiyasini kuchaytiruvchi kuchli institutsional mexanizm bo'lib, uzoq muddatda iqtisodiy barqarorlik va raqobatbardoshlikni oshiradi, biroq qisqa muddatda ichki bozor moslashuvi jarayonida ma'lum iqtisodiy va ijtimoiy bosimlar yuzaga kelishi mumkin.

XULOSA

O'zbekistonning Jahon savdo tashkiloti (World Trade Organization)ga a'zolik jarayoni mamlakatning tashqi savdo siyosatini institutsional jihatdan transformatsiya qilishning eng muhim bosqichlaridan biri bo'lib qolmoqda. Biroq ushbu integratsiya jarayoni bir qator tizimli to'siqlar, strukturaviy muammolar va makroiqtisodiy moslashuv bilan bog'liq risklarni o'z ichiga oladi. Empirik tajriba shuni ko'rsatadiki, JSTga kirayotgan rivojlanayotgan davlatlarning aksariyatida (o'rtacha 60–70%) eng katta qiyinchiliklar sanoat raqobatbardoshligi pastligi, institutsional tayyorgarlik yetishmasligi va eksport infratuzilmasining zaifligi bilan bog'liq bo'ladi.

O'zbekistonda ham asosiy to'siqlardan biri sifatida mahalliy sanoatning global raqobatga to'liq tayyor emasligi ko'rsatiladi. Ko'plab ishlab chiqarish korxonalarida texnologik eskirganlik darajasi yuqori bo'lib, ayrim tarmoqlarda asosiy fondlarning o'rtacha eskirish darajasi 40–50 foiz atrofida baholanadi. Bu holat JST doirasida tariflar pasayishi natijasida ichki bozorga kirib keladigan arzon va sifatli import mahsulotlari bilan raqobatni qiyinlashtiradi. Natijada qisqa muddatda ayrim mahalliy ishlab chiqaruvchilarning bozor ulushi qisqarishi va ishlab chiqarish hajmining pasayishi xavfi yuzaga keladi.

Ikkinchi muhim to'siq institutsional va normativ moslashuv bilan bog'liq. JST talablariga muvofiq ravishda texnik reglamentlar, sanitariya va fitosanitariya standartlari, shuningdek, bojxona tartib-taomillarini to'liq modernizatsiya qilish zarur. Jahon Banki baholariga ko'ra, rivojlanayotgan davlatlarda savdo logistika va bojxona tizimining JST standartlariga moslashuvi o'rtacha 3–7 yil davom etadi va bu davrda eksport tranzaksion xarajatlari 10–20 foizga oshishi mumkin. O'zbekiston uchun ham ushbu bosqichda ma'muriy va texnik islohotlar eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Shuningdek, eksport infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi ham muhim cheklovlardan biridir. Transport-logistika xarajatlari yuqori bo'lgan mamlakatlarda eksport raqobatbardoshligi sezilarli darajada pasayadi. Masalan, Markaziy Osiyo mintaqasida logistika xarajatlari mahsulot tannarxining 15–25 foizini tashkil etishi qayd etiladi, bu esa global o'rtacha ko'rsatkichdan sezilarli yuqoridir. Bu holat O'zbekistonning uzoq bozorlar — Yevropa va Shimoliy Amerika —ga chiqishida qo'shimcha iqtisodiy bosim yaratadi.

Agar O'zbekiston JSTga to'liq integratsiya qilinsa, bir qator iqtisodiy risklar ham yuzaga kelishi mumkin. Birinchidan, qisqa muddatli import bosimi kuchayadi, bu esa ayrim sanoat tarmoqlarida "deindustrializatsiya effekti"ni keltirib chiqarishi mumkin. Ikkinchidan, mehnat bozori moslashuvi natijasida ayrim past samarali korxonalarda bandlik qisqarishi ehtimoli mavjud bo'lib, rivojlanayotgan davlatlar tajribasida bu ko'rsatkich 3–8% gacha vaqtinchalik ishsizlik o'sishi bilan kuzatilgan. Uchinchidan, global narx tebranishlariga nisbatan iqtisodiyotning sezgirligi ortadi, chunki eksport va import hajmi keskin kengayadi.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun eng avvalo sanoat siyosatini faol modernizatsiya qilish zarur bo'ladi. Xususan, yuqori qo'shilgan qiymatli tarmoqlarga (to'qimachilik, kimyo, mashinasozlik) yo'naltirilgan klaster siyosatini

kengaytirish, texnologik yangilanish uchun subsidiyalar va imtiyozli kreditlar tizimini kuchaytirish muhim hisoblanadi. Empirik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, JSTga kirgan va faol sanoat siyosatini yuritgan davlatlar eksport diversifikatsiyasini o'rtacha 30–40% tezroq amalga oshirgan.

Ikkinchi strategik yo'nalish institutsional islohotlarni chuqurlashtirishdir. Bojxona tizimini raqamlashtirish, sertifikatlash jarayonlarini xalqaro standartlarga to'liq moslashtirish va savdo tartiblarini soddalashtirish tranzaksion xarajatlarni kamaytiradi hamda kichik va o'rta biznesning eksportga kirishini osonlashtiradi.

Uchinchi yo'nalish esa risklarni boshqarish va oldini olish tizimini yaratishdir. Bu eksportni diversifikatsiya qilish orqali bir nechta bozorlarga tayanish strategiyasini rivojlantirishni, valyuta risklarini hedj qilish mexanizmlarini joriy etishni va iqtisodiy shoklarga qarshi stabilizatsiya fondlarini kuchaytirishni o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, mehnat bozori uchun qayta tayyorlash dasturlari ishlab chiqilishi kerak, chunki JST integratsiyasi natijasida resurslar past samarali tarmoqlardan yuqori samarali tarmoqlarga qayta taqsimlanadi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonning JSTga integratsiyasi eksport diversifikatsiyasi va iqtisodiy modernizatsiya uchun strategik imkoniyat yaratadi, biroq bu jarayon muhim tarkibiy islohotlar bilan birga kechmasa, qisqa muddatli iqtisodiy bosimlar va sektoral disbalanslar yuzaga kelishi mumkin. Shuning uchun JSTga a'zolikdan maksimal foyda olish uchun parallel ravishda sanoat modernizatsiyasi, institutsional islohotlar va risklarni boshqarish tizimlarini kompleks rivojlantirish zarur hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. World Trade Organization. (2023). World Trade Report 2023: Re-globalization for a secure, inclusive and sustainable future. Geneva: WTO Publications.
2. World Trade Organization. (2022). Trade Policy Review: Uzbekistan. Geneva: WTO Secretariat.
3. World Bank. (2023). Uzbekistan Economic Update: Strengthening Resilience through Trade and Structural Reforms. Washington, DC: World Bank Group.
4. World Bank. (2022). World Development Indicators (WDI). Washington, DC: World Bank.
5. International Monetary Fund. (2023). Regional Economic Outlook: Middle East and Central Asia. Washington, DC: IMF.
6. Asian Development Bank. (2023). Uzbekistan: Trade and Industrial Competitiveness Report. Manila: ADB Publications.
7. European Bank for Reconstruction and Development. (2022). Transition Report: Business Resilience in Central Asia. London: EBRD.
8. UNCTAD. (2022). World Investment Report 2022: International Tax Reforms and Sustainable Investment. Geneva: United Nations.
9. Rodrik, D. (2018). Straight Talk on Trade: Ideas for a Sane World Economy. Princeton University Press.
10. Rose, A. K. (2004). "Do We Really Know That the WTO Increases Trade?" *American Economic Review*, 94(1), 98–114.
11. Sachs, J. D., & Warner, A. (1995). "Economic Reform and the Process of Global Integration". *Brookings Papers on Economic Activity*, 1, 1–118.
12. Krugman, P., Obstfeld, M., & Melitz, M. (2018). *International Economics: Theory and Policy*. Pearson Education.
13. Balassa, B. (1961). *The Theory of Economic Integration*. Homewood: Richard D. Irwin.
14. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. (2024). Tashqi savdo statistikasi bo'yicha yillik hisobot. Toshkent.
15. O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi. (2023). O'zbekiston tashqi savdo strategiyasi va rivojlanish tendensiyalari. Toshkent.

